

Occupations and hints arisen from occupations and posts in the poems of the Teimurid era

Ali Kabili^١, Maryam Mohammadzadeh^٢ (Corresponding author), Reza Aghayari-e-Zahed^٣

Abstract

The recognition of business methods of a society is known as one of the different approaches to gain an accurate knowledge of that society and the individual and social lives of the people. Since the Teimurid era has been a vaguely understood era throughout the history in Iran, the present research is going to investigate about the introduction of occupations and professions in the Teimurid's era through collecting the data using a library study method utilizing a descriptive research method to probe and recognize the existence of different jobs within the Teimurid era looking through different poems composed in that historical period. We have done the current study to recognize which occupations and posts were present in the Teimurid's era through which Teimur tried to revive the business movement and expanded the different businesses. Then, we have tried to acknowledge the readers about the different posts, vocabularies and expressions related with different jobs mentioned in the poems composed within the Teimurid's era. We would like to investigate and analyze how these expressions and hints were referred to by the different poets and enlighten the readers about literary works in Persian specifically in the Teimurid's era. Findings showed that there have been different governmental, industrial, and business occupations and services in that era. Some of these occupations and professions are extinct now and some have been changed into other similar jobs. The poets of this era have utilized many vocabularies and expressions related with different occupations and professions in order to achieve several goals such as

---

^١ . PhD Student of the Department of Persian Language and Literature, College of Literature and Humanities, Ahar Branch, Islamic Azad University, Ahar, Iran

^٢ . Associate Professor of Department of Persian Language and Literature,, Ahar Branch, Islamic Azad University, Ahar, Iran Corresponding Author (ay_maryam@yahoo.com)

^٣ Assistant Professor of Department of Persian Language and Literature, Ahar Branch, Islamic Azad University, Ahar, Iran

literary creativeness, inspiration of artistic thoughts, and the creation of novel concepts.

Keywords: *Teimurid era, Poets, Governmental and Palace jobs, Service jobs, Industrial and business occupations*

References

۱. Ahli-e-Shirazi, Mohammad Ibn-e-Yousof (۱۹۶۵). *Divan of poems*. Collected by Hamed Rabbani, Tehran, Ibn-e-Sina Publications.
۲. Amiralishir Navaee (۱۹۶۳). *Divan of Amiralishir Navaee*. Collected by Roknoldin Homayoun Farrokh, Tehran, Ibn-e-Sina Publications.
۳. Amirshahi-e-Sabzevari (۱۹۶۹). *Divan of Amirshahi-e-Sabzevari*. Revised and with marginal notes by Saeid Hamidian, Tehran, Ibn-e-Sina Publications.
۴. Anvari, Hassan (۱۹۹۴). *Expressions in Divans of Saljoghid era and Ghaznavi era*. Tehran, Tahmouri Publications.
۵. Ashrafzadeh, Reza (۲۰۰۷). *An encyclopedia of recovering the literary concepts from traditional works of literature*. Mashad, Sokhangostar Publications.
۶. Asiri-e-Lahiji (۱۹۷۴). *Divan of poems and writings*. Collected by Barat Zanjani, Tehran, Amir Kabir Publications.
۷. Dekhoda, Aliakbar (۱۹۹۸). *Encyclopedia*. Tehran. University Publications.
۸. Ghasem Anvar (۱۹۹۸). *Divan of Ghasem Anvar*. Revised and compared and started with an introduction by Saeid Nafisi, Tehran, Sanaee Publications.
۹. Hafez, Ebru (۲۰۰۱). *Zobdatoltavarikh*. Revised by Seyed Kamal Haj Seyed Javadi, Ministry of Cultural and Islamic Guidance Publications.
۱۰. Helali-e-Joghataee (۱۹۸۹). *Divan of Helali-e-Joghataee*. Corrected by Saeid Nafisi, Tehran, Ibn-e-Sina Publications.
۱۱. Hekmatnia, Amirhossein (۲۰۱۶). The trails of traditional occupations and local industries on names of lanes and porches in traditional structure of Shiraz. *City Construction Conference, Management and Development Publications*.
۱۲. Ibn-e-Khaldoon (۲۰۰۶). *An introduction into Ibn-e-Khaldoon's work*. Translated by Mohammad Parvin Gonabadi, Tehran: Scientific and Cultural Publications.
۱۳. Ighbal Ashtiani, Abbas (۱۹۸۶). *The history of Mongols*. Tehran, Amir Kabir Publications.
۱۴. Jami, Abdolrahman (۱۹۹۹). *Divan of Jami*. With introduction and revision by Aalakhhan Afsahzad, Tehran, Miras-e-Maktoub Publications.
۱۵. Kabili, Ali; Mohammadzadeh, Maryam; Aghayari-e-Zahed, Reza (۲۰۲۳). Economic and cultural sociology based on the inclusion of occupations and professions in poems in Teimurid's era.

Journal of The Stylistics Investigations of Persian Poetry and Prose.
Accepted to be published in Summer ۲۰۲۴.

۱۶. Keivani, Mahdi (۲۰۱۳). *The craftsmen and their lifestyles during Safavid's era.* Translated by Yazdan Farrokhi, Tehran, Amir Kabir Publications.

۱۷. Khalaf-e-Tabrizi, Mohammadhossein (۱۹۵۱). *Absolute Reasoning.* Collected by Mohammad Moein, Tehran, Zavvar Publications.

۱۸. Moein, Mohammad (۲۰۰۹). *Moein Encyclopedia.* Tehran, Amir Kabir Publications.

۱۹. Nafisi, Aliakbar (۱۹۷۶). *Nafisi Encyclopedia.* Tehran, Khayyam Publications.

۲۰. Orouji, Fatemeh & Bita (۲۰۰۶). Occupations and craftsmen in history of Iran after the emergence of Islam in Iran. *Journal of Irannaméh*, Year ۲۶, No. ۳ and ۴.

۲۱. Padeshah, Mohammad (۱۹۷۸). *Ann and Raj.* Compiled by Dabir Siaghi, Tehran, Khayyam Publications.

۲۲. Rashidaldin Fazlollah-e-Hamedani (۱۹۹۴). *Jame-al-Tavarikh (Overall History).* Collected by Mohammad Roushanzamir and Mostafa Mousavi, Tehran, Miras-e-Maktoub Publications.

۲۳. Rezaei, Mohammad (۲۰۱۷). The industries and craftsmen in Tabriz and help rituals in tenth Hijri century. *The First National Conference on Helping Rituals and Heroic Culture*, Iran, Isfarayen.

۲۴. Rezazadeh, Nasrin; Mohammadzadeh, Maryam; Sadeghinejad, Ramin (۲۰۱۹). A comparative study of social rituals and traditions in Iranian branch of Safavid era, *Comparative Literature Researches*, Third year, No. ۶.

۲۵. Samaei-e-Dastjerdi, Masoumeh; Allahyari, Fridoon; Foroghi-e-Abri, Asghar (۲۰۱۶). Studying the social status of artists and industrial craftsmen during Teimurid's era. *Journal of Islam and Iran History*, Year ۲۷, New Edition, No. ۲۹, PP. ۸۱-۱۰۶.

۲۶. Samarghandi, Kamaloldin Abdolrazzagah (۲۰۰۴). *An introduction into Sadeen and Collection of Bahreen.* Collected by Abdolhossein Navaee, Tehran, Research Bureau Publications.

۲۷. Seirafian, Mohammad (۲۰۱۸). *Previous craftsmen (knowing the occupations in previous century).* Isfahan, Mana Publications.

۲۸. Shah Nematollah, Bita ----- . *Divan of Poems.* With an introduction by Saeid Nafisi, Tehran, Baran Publications.

۲۹. Shami, Nezamoldin (۱۹۸۴). *Zafarnameh (Conquering letter).* Collected by Panahi-e-Semnani, Tehran, Bamdad Publications.

۳۰. Shamisa, Sirous (۱۹۹۸). *The encyclopedia of concepts in Persian literature.* Tehran, Ferdous Publications.

۳۱. Sharden, Knight John (۱۹۹۳). *Logbook*. Translated by Ighbal Yaghmaee, Tehran, Tous Publications.
۳۲. Zarei, Meisam; Pakdel, Masoud (۲۰۲۳). A look at extinct professions in Boostan. *Journal of Persian Language and Literature in Fasa*, Year ۱۴, No. ۱, PP. ۷۷-۹۵.
۳۳. ----- (۲۰۰۲). *Sokhan unabridged Dictionary*. Tehran, Sokhan Publications.
۳۴. ----- (۲۰۰۶). *Haft Orang*. Corrected by Morteza Modarres Gilani, Tehran, Asatir Publications.

فصل‌نامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی

دوره هشتم، شماره بیست و هفتم، بهار ۱۴۰۳

اشارات و مضامین برساخته از مشاغل در اشعار دوره تیموری

علی کابیلی^۱، مریم محمدزاده (نویسنده مسئول)^۲، رضا آقایی زاهد^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۸/۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۳۰

(صص ۸۳-۱۱۲)

چکیده

یکی از طرق شناخت دقیق جامعه و زندگی فردی و اجتماعی، شناخت شیوه‌های کسب و کار آن جامعه است. با توجه به این که دوره تیموری از ادوار کمتر شناخته شده تاریخ ایران است، در این پژوهش، با هدف معرفی مشاغل دوره تیموری، با گردآوری اطلاعات، به روش کتابخانه‌ای و روش نگارش، توصیفی به واکاوی و شناسایی مشاغل دوره تیموری از خلال اشعار عهد پرداخته می‌شود تا اولاً مشخص شود که در این دوره -که تیمور در آن به احیای نظام پیشه‌وری و اعتلای بازرگانی پرداخت- چه مشاغلی در ایران وجود داشته است؟ ثانیاً ضمن آشنا کردن خوانندگان با اقسام مناصب، واژگان و اصطلاحات مرتبط با مشاغل در اشعاری که در دوره تیموری به کار رفته، تحلیل و بررسی شود تا ضمن آشنایی با اشارات و مضامین برساخته شعرا از این مشاغل، گامی دیگر در راه شناساندن هرچه بیشتر آثار ادبی فارسی و بالخصوص دوره تیموری برداشته شود. یافته‌ها نشان می‌دهد که مشاغل گوناگون دولتی و درباری، خدماتی، صنعتی و تجاری در این عهد رایج بود. برخی از این مشاغل و حرف منسوخ شده و امروزه رواج ندارند و برخی نیز جای خود را به مشاغل مشابهی داده‌اند. شعرای این عهد، واژگان و اصطلاحات مرتبط با

---

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد اهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اهر، ایران.

alipouanfar@gmail.com

۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد اهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اهر، ایران. (نویسنده مسئول)

ay_maryam@yahoo.com

۳. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد اهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اهر، ایران. agayari^{۸۷}@yahoo.com

مشاغل و حرّف را در راه نیل به مقاصدی مانند آفرینش های ادبی، القای اندیشه هنری و مضمون آفرینی به خدمت گرفته‌اند.

کلیدواژه‌ها: دوره تیموری، شعرا، مشاغل دولتی و درباری، مشاغل خدماتی، مشاغل صنعتی و تجاری.

۱- مقدمه

سلطان محمد خدابنده، آخرین فرمانروای ایلخانان مغول بود و در دوره حکومت وی سلسله‌های کوچکی از امرای محلی، دائماً به جنگ و ستیز می‌پرداختند. بعد از مرگ سلطان ابوسعید بهادرخان در سال ۷۳۶ هـ.ق. - که پسر و جانشین و ستیز با هم می‌پرداختند و به نابسامانی‌ها دامن می‌زدند- بر اثر کشمکش‌ها و جنگ‌های خانمان‌سوز بین آل جلایر و آل مظفر، امنیت راه‌های تجاری از میان رفت و تجار غربی ایران را ترک کردند و تلاش‌های سلطان اویس برای احیاء و سامان‌دهی تجارت، مؤثر واقع نشد (ر.ک. اقبال آشتیانی، ۱۳۶۵: ۵۷۴).

تیمور در چنین آشوبی، قدم به صحنه گذاشت و با تسلط بر ایران توانست به عمر چندین ساله حکومت‌های محلی پایان دهد. نخستین اقدام تیمور، در راستای توسعه اراضی تحت تسلط خود، ایجاد امنیت کامل در راه‌ها بود؛ چنانکه هیچ‌کس جرئت تعرض به کاروانیان نداشت و اگر به این کار اقدام می‌کرد، به سرنوشت لشکریانی دچار می‌شد که در شهر قرشی، اموال بازرگانان را تصاحب کردند و با تنبیهات شدیدی از جانب تیمور مواجه شدند و مجبور شدند، اموال به یغما برده را به مالکانشان برگردانند (ر.ک. حافظ ابرو، ۱۳۸۰: ۴۰۷). حساسیت و سخت‌گیری تیمور در این زمینه چنان بود که حتی زمانی که حکومت آذربایجان، اران، عراق عجم و نواحی اطراف آن را به پسرش میران شاه واگذار کرد به او دستور داد تا «در حفظ و حراست از راه‌ها به اقص الغایه و الامکان بکوشد و حفظ مسالک از لوازم ضبط ممالک داند و بازرگانان و ابنای سیل را به هیچ طریق ناخوشدل و مشوش نکند» (همان: ۱۰۱۹).

بدینسان، در سایه تلاش‌های تیمور «از اقصای ماوراءالنهر، سرحد ختای و ختن تا نواحی دهلی و از باب الابواب تا حدود مصر و روم در ایام معدلت و یاساق او چنان امنیت یافت که نه تنها تجار، بلکه کودکان و بیوه‌زنان، قماش و زر و سیم و ظرایف به ضیاع و تجارات

می‌آوردند و می‌بردند» (نظام الدین شامی، ۱۳۶۳: ۹). تیمور که به اهمیت تجارت و بازرگانی در بین سرزمین‌های مختلف پی برده بود، تلاش کرد پس از فتح سرزمین‌ها از تجار، بازرگانان و صنعتگران حمایت کند؛ لذا از همان ابتدا به شکوفایی اقتصادی سمرقند اهتمام ورزید و بازرگانان و صنعتگران را در این شهر جمع کرد. در طول راه‌ها امنیت ایجاد کرد و برای آسایش کاروانیان، کاروان‌سراهایی احداث کرد (ر.ک. سمرقندی، ۱۳۸۳: ۱۴۳). بدین‌سان، علاوه بر سمرقند، سایر شهرهای ایران از قبیل تبریز و سلطانیه نیز رونق گذشته خود را بازیافتند و زمینه‌ی اعتلای مناصب و مشاغل گوناگون پدید آمد.

۱-۱. بیان مسئله

با عنایت به این که «شناخت و تحلیل آثار ادبی و نیز شناخت زندگی آفرینندگان این آثار، بدون بررسی اجتماع و فرهنگی که در آن بالیده اند میسر نیست» (رضازاده، محمدزاده، صادقی‌نژاد، ۱۳۹۸: ۱)؛ پژوهش حاضر با هدف آشنایی با مشاغل عهد تیموری و نیز بررسی اشارات و مضامین برساخته از حرف، به بررسی اشعار بازمانده از این دوره پرداخته تا ضمن آشنایی با اقسام مشاغل، به استخراج و تحلیل مواردی که در آن‌ها شعرای روزگار تیموری، واژگان و اصطلاحات مرتبط با مشاغل و حرف را به کار گرفته‌اند، بپردازد تا گامی دیگر در راه شناساندن هرچه بیشتر آثار ادبی فارسی و بالخصوص دوره تیموری برداشته شود که تحقیقات چندانی در مورد آن انجام نشده است.

سؤالاتی که مطرح می‌شود این است که:

- در این دوره که تیمور در آن به احیاء نظام پیشه‌وری و اصناف و اعتلای بازرگانی پرداخت، چه مشاغلی در ایران وجود داشت؟
- سخنوران این دوره، چه اشارات و مضمون‌سازی‌هایی در مورد این مشاغل دارند؟

۲-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

به غیر از «جامعه‌شناسی اقتصادی و فرهنگی بر اساس یادکرد مشاغل و حرف در شعر عصر تیموری» تألیف نگارندگان که با توجه به مباحث اقتصادی، علل رونق و رواج برخی از مشاغل در دوره تیموری را واکاوی کرده است، تحقیق یا تألیفی که به طور مستقیم به همه انواع مشاغل جامعه روزگار تیموریان پرداخته باشد وجود ندارد؛ اما از لابه لای منابع مکتوب این عهد می‌توان تا حدودی به تقسیمات مشاغل آن دوره پی برد.

۳-۱. پیشینه تحقیق

از مقاله «اصناف و پیشه‌وران در سده‌های نخستین اسلامی در ایران» چنین برمی‌آید که نخستین تشکیلات اصناف و پیشه‌وران در تاریخ ایران پس از اسلام در قالب تشکیلات و گروه‌هایی، مانند عیاران و جوان‌مردان بوده است (اروجی، بی‌تا).

«نگاهی به پیشینه‌های منسوخ در بوستان سعدی»، با ذکر شواهدی از آثار سعدی و هم‌عصران او، مشاغلی از قبیل بوریابافی، چاوشی، چوبک‌زنی، خربندگی، ناطوری، نخ‌آسی، عصّاری، چینی‌بندزنی و ... را جزو مشاغل منسوخ می‌داند که امروزه در بازار حرفه‌ها جایی ندارند (زارعی، پاکدل، ۱۴۰۲).

«رد پای مشاغل قدیمی و صنایع بومی در نام کوچه‌ها و طاق‌های بافت قدیم شیراز»: یادآور می‌شود که مشاغل و صنایع قدیمی یکی از مواردی است که امروزه با تغییر زندگی و پیشرفت تکنولوژی به دست فراموشی سپرده شده و تنها یادی از آنها در اذهان باقی مانده است (حکمت‌نیا، ۱۳۹۵).

«اصناف و پیشه‌وران تبریز و آیین فتوت در سده دهم هجری» با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به مطالعه پیوند اصناف و پیشه‌وران با جریان فتوت در سده دهم هجری در تبریز می‌پردازد (رضایی، ۱۳۹۶).

کتاب «پیشه‌وران و زندگی صنفی آنان در عهد صفوی»، جنبه‌های گوناگون زندگی اجتماعی پیشه‌وران و تشکیلات صنفی آنان در عهد صفوی را بررسی می‌کند. مؤلف می‌کوشد با تکیه بر اسناد، متون مختلف و نیز تحقیقات می‌دانی در بازار اصفهان، بخشی مهمی از حیات شهری روزگار صفوی را روشن کند (کیوانی، ۱۳۹۲).

کتاب «پیشه‌وران پیشین (آشنایی با مشاغل سده گذشته)» به معرفی و شرح کوتاه مشاغلی، مانند غلافگر، مقنی، ورشوساز، ارسیدوز، اکاف، علاف، دواتگر، شرباف، آبکش و ... به ترتیب الفبا اختصاص دارد. نویسنده اعلام می‌دارد که بسیاری از این حرفه‌ها، حتی در لغت‌نامه دهخدا هم قید نشده‌اند (صیرفیان، ۱۳۹۷).

«بررسی جایگاه اجتماعی هنرمندان و صنعتگران در دوره تیموری»، بدون ذکر اقسام و انواع مشاغل در این دوره، مؤلفه‌هایی، همچون اعتقادات مذهبی، ویژگی‌های اخلاقی، تحصیلات، سطح درآمد، میزان رفاه و میزان شهرت و مقبولیت اجتماعی را در تعیین، تثبیت یا عدم ثبات جایگاه اجتماعی هنرمندان و صنعتگران در این دوره بررسی می‌کند (سمائی دستجردی، ۱۳۹۵).

«پیشه‌وران شاعر در روزگار تیموریان»، نیز گستره نفوذ ادبیات در میان پیشه‌وران و تمایلات برخی از گروه‌های خاص پیشه‌ور به زمینه پر اهمیت فرهنگ و ادبیات منظوم را بررسی می‌کند (فرخی، ۱۳۹۵).

«جامعه‌شناسی اقتصادی و فرهنگی بر اساس یادکرد مشاغل و حرف در شعر عصر تیموری» نیز صرفاً به واکاوی علل رونق و رواج برخی از مشاغل در دوره تیموری پرداخته است (کابیلی، محمدزاده، آقایی، ۱۴۰۳) و از نظر هدف تحقیق و دستاورد و نتیجه پژوهش متفاوت از پژوهش حاضر است.

۱-۴. روش تحقیق

در این تحقیق از روش کتاب‌خانه‌ای و شیوه توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. گردآوری و طبقه‌بندی اطلاعات، تجزیه و تحلیل، دست یافتن به یافته‌ها و استنتاج کلی، ساختارهای اساسی این پژوهش را تشکیل می‌دهد.

۲- بحث و بررسی

در مطالعه اشعار عهد تیموری به مشاغل و حرفه‌هایی برمی‌خوریم که آن‌ها را در کل می‌توان به سه دسته درباری، خدماتی و صنعتی-تجاری تقسیم کرد. برخی از این مشاغل و حرف منسوخ شده و امروزه رواج ندارند و برخی نیز جای خود را به مشاغلی مشابه

داده‌اند. طبیعی است که به مرور زمان تا امروز مشاغل جدید دیگری نیز در جامعه ایران، همانند جوامع دیگر پدید آمده‌اند که مسلماً در این پژوهش جایی نخواهند داشت.

۱-۲. مشاغل دولتی و درباری

از دیرباز در دربارهای سلطنتی ایران مشاغلی رواج داشته که بر اساس شواهد شعری موجود، در عهد تیموریان عبارتند از:

الف. پاسبان

از مشاغل و مناصب لشکری در عهد تیموری بوده و پاسبان «کسی است که شب به درگاه ملوک، پاس دارد» (دهخدا، ۱۳۷۷). البته «به درستی معلوم نیست که ریاست افرادی که می‌باید از اموال لشکر یا از خیمه و خرگاه سلطان و یا از جان وی محافظت کنند، با وی بوده است، یا خود به تنهایی این وظیفه را داشته است» (انوری، ۱۳۷۳: ۲۴). پاسبان در عهد تیموری، امنیت زندگی مردم را تأمین می‌کند؛ از اینرو، جامی هنگامی که به توصیف جایگاه هنر در می‌ان آدمی می‌پردازد، پاسبان را به لحاظ نگهبانی در بالای خانه‌ها و قصر شاهی، دارای «قدر عالی» می‌داند: «نیست قدر عالی و دون جز به مقدار هنر/ قصر شه را پاسبان بر بام و دربان بر در است» (جامی، ۱/۱۳۷۸: ۴۷). یا هلالی جغتایی، خویشان را در مقام تکریم جناب عشق به پاسبان مانند کرده و با فخر تمام گوید: «در مقامی که دم از افسر جمشید زند/ بنده از خاک کف پای غلامت گویم * پاسبان ساز بدین دولت بیدار مرا / تا غم خود همه شب با در و بامت گویم» (هلالی جغتایی، ۱۳۶۸: ۱۳۶).

ب. تمغاچی

تمغا، واژه‌ای ترکی-مغولی به معنای مُهر و نشان است. بر اساس منابع قدیمی، اویغورها در قرن پنجم هجری، برای شناسایی احشام خود و اثبات مالکیتشان، بر گوش یا کفل چهارپایان قبیله خود داغ می‌زدند و آن را تمغا می‌نامیدند (ر.ک. رشیدالدین، ۱/۱۳۷۳: ۵۷). در جریان تبدیل روش زندگی ترک‌ها از دامداری به کشاورزی، مفهوم تمغا از نشان و داغ به مُهر تغییر یافت و به عنوان مُهر مخصوص حاکم و قبیله و خان به کار می‌رفت. بدین ترتیب، تمغا از طریق کشورگشایان مغول، در ایران و سایر ممالک اسلامی رواج پیدا کرد و به عنوان مُهر و امضا بر روی فرمان‌ها، اسناد دولتی و نامه‌ها رایج بوده است. در منابع دوره

تیموری، مکرر از منصب تمغاچی سخن به میان آمده است. دارنده این شغل، مأمور وصول مالیات و عوارض از مال التجاره بوده است. به عبارت بهتر، تمغاچی، «کسی بود که به مال التجاره، بعد از وصول مالیات و عوارض، مهر و علامت مخصوص می زد و مأمور وصول خراج از مال التجاره بود» (دهخدا، ۱۳۷۷).

جامی، ضمن اشاره به وجود چنین شغلی، از فشارهای مالیاتی بر مردم روزگارش سخن می گوید و نشان می دهد که صاحبان این مشاغل، چگونه با اخذ مالیات های سنگین مردم را به روزگار سیاه می نشانند. «نشان نماند ز تمغا به غیر آن که داغی / که در درونه تمغاچی از غم تمغاست» (جامی، ۱۳۷۸: ۱ / ۳۷۹).

اگر کسی بدون مهر تمغاچی، جنسی می فروخت، تمغاچی، شهر را به غوغا و آشوب می کشید. بدینسان باید گفت که بدون مهر و مجوز تمغاچی، عامه مردم حتی نمی توانستند سه چهار گز کرباس بفروشند و با درآمد آن گذران معیشت کنند. «فی المثل هر یکی از عام الناس / بفروشد سه چار گز کرباس* خالی از داغ صاحب تمغا / در همه شهر افکند غوغا (جامی، ۱۳۸۵: ۲۳۳۳).

پ. حاجب

در رسوم دارالخلافه می خوانیم که «حاجب کسی است که اخبار رعیت را به امام می رساند و از او برای ایشان اذن می گیرد. از این نظر، حاجب خوانده می شود که وی خلیفه یا پادشاه را از کسانی که بخواهند بی اجازه بر او وارد شوند، در پرده نهان می کند» (انوری، ۱۳۷۳: ۲۴). از دوره غزنویان، نفوذ حاجبان در دربار با رشد فزاینده های روبه رو بوده است؛ چنانکه می توان این دوره را دوره درخشش طبقه حاجبان در تاریخ ایران دانست، در دوره های بعدی نیز حاجبان، نقش اساسی و نفوذ چشمگیری در دربارها دارند؛ چنانکه در دوره تیموری نیز به لحاظ داشتن ارتباط مستقیم با شاه دارای ابهت و جایگاه ویژه ای بوده اند: «حاجب قصرت گرم راند عجب نبود که نیست / رسم ماندن پیش شه دیوانه بی باک را» (امیر علیشیر نوایی، ۱۳۴۲: ۷)، «اگر لطایف غیبت هواست ای صوفی / بنوش باده که حاجب به رقص و حالت نیست» (امیر شاهی، ۱۳۴۸: ۱۷).

ت. خازن

تمام گنج کشور و مالیات‌های اخذ شده در خزانه نهاده می‌شود و مسئولیت اصلی خازن یا خزانه‌دار، نگهداری و پاسداری از آن است؛ چنان که جامی با آوردن تمثیلی به این وظیفه خطیر خازنان و مسئولیت آنان در حفظ و نگهداری خزانه اشاره می‌کند. «دل جای غم توست نگه‌دارش از اغیار/ شرط است ز شاهان جهان حفظ خزینه» (جامی، ۱۳۸۷: ۸۴۶). شاه نعمت الله ولی با نگاهی عارفانه، جهان هستی را خزانه ربوبیت و عشق را گنجینه الهی می‌داند. «همه عالم خزانه عشق است/ خازنش بین و مخزن الاسرار» (شاه نعمت الله ولی، بیتا: ۳۳۵) و در تشبیه زیبایی دل آدمی را به گنجینه‌ای مانند می‌کند که گنج عالم در آن نهاده شده است. «نقد گنج خزانه عالم/ حاصلات دفرینه دل» (همان: ۱۴۱).

گاهی پیش می‌آمد که علی‌رغم حصول مالیات، به علت اسراف و ریخت و پاش‌های دولت‌مردان درباری، خزانه تهی می‌گشت و اوضاع اقتصادی کشور نابسامان می‌شد. جامی با نگاه ادبی به این امر اشاره دارد و می‌گوید: «برهنه شده تارک سر ز تاج/ تهی گشته مخزن ز مال حرام» (جامی، ۱۳۸۵: ۱۰۱۱).

ث. دربان

طوری که از اشعار عهد تیموری و ادوار دیگر برمی‌آید، جایگاه دربان یا «حارس، حافظ، نگهدار در و قاپوچی» (نفیسی، ۱۳۵۵) بسیار پایین‌تر از حاجب بوده است. محل خدمت او در بیرون سرای بوده، در حالی که حاجب به نوعی همنشین شاه است؛ از این‌رو، اسیری لاهیجی در عهد تیموری، خویشتن را همنشین بزم باده پیمایی یار دانسته و حتی قدسیان را در مقامی نازل به درباری می‌گمارد و می‌گوید: «چون حریف خاص تو در بزم می‌خواری منم/ گشته‌اند ارواح قدسی زین شرف دربان ما» (اسیری لاهیجی، ۱۳۵۳: ۱۸).

قاسم انوار در سحرگاهانی که به دیدار معبود می‌شتابد، او را بدون حضور اغیاری همچون دربان و حاجب می‌یابد «سحرگاهی بدان حضرت رسیدیم/ بر آن در حاجب و دربان ندیدیم» (قاسم انوار، ۱۳۷۷: ۱۹۸). شاه نعمت الله ولی نیز در باده‌گساری روحی با یار، در بالا بودن مقام خود و پایین بودن جایگاه ارواح قدسی و گماردن آنها به درباری، با قاسم انوار هم‌سخن می‌شود و می‌گوید: «مسند ملک ولایت در حقیقت آن اوست / در حریم عصمتش روح القدس دربان اوست» (شاه نعمت الله ولی، بیتا: ۵۸۹).

ج. ساقی

ساقی‌ها، غلامان خوب‌رویی بودند که در بزم‌ها، می به حریفان می‌پیمودند. «در قاموس کتاب مقدس آمده که یکی از کارهای مهم و معتبر درگاه سلاطین این بود که پیاله به دست پادشاه دهند. این مطلب بر حسب رسوم اهالی مشرق زمین است که پیاله بر سفره نمی‌گذارند؛ بلکه به دست گرفته می‌گردانیدند» (دهخدا، ۱۳۷۷) و این، کار ساقی بوده است.

واژه ساقی در عرفان، استعاره از باری تعالی است که شراب (نور الهی) را در دل (پیاله) شراب خورنده می‌ریزد تا از نور اشراف بر حقایق بهره‌مند شود. در سروده‌های عهد تیموری نیز بدین مفهوم به وفور مشهود است: «زان می که خوری دهم از آن ای ساقی/ تا نوشم از آن مزان مزان ای ساقی» (امیر علیشیر نوایی، ۱۳۴۲: ۲۳۱)، «بزم عشق است و عاشقان سرمست / عقل بیگانه، آشنا ساقی» (شاه نعمت‌الله ولی، بی‌تا: ۵۸۵). اهلی شیرازی نیز فلسفه کل هستی را در پروردگار جهان آفرین و نور او یعنی در ساقی و می خلاصه می‌کند «آنجاست می و ساقی آنجاست همی / پس در دو جهان به ز می و ساقی چیست؟» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۶۵۵).

ج. شحنه

شحنه، لغت ترکی مغولی است و در معنی مراقب و حاکم نظامی شهر به کار می‌رود. «کسی است که او را پادشاه برای ضبط کارها و سیاست مردم در شهر نصب کند. به عرف، آن را کوتوال و حاکم گویند» (محمدپادشاه، ۱۳۵۷). شاه نعمت‌الله ولی با کاربرد فراوان این واژه در اشعار خود، شرط جریان عدالت در مردم شهر را منوط به ستمکار نبودن شحنه می‌داند: «شهری که در او شحنه ستمکش باشد/ بنگر که در آن شهر چه چربش باشد» (شاه نعمت‌الله ولی، بی‌تا: ۷۰۳). جامی نیز اشاره به این دارد که مردمان در انجام امور خلاف شرع و قانون از شحنه‌ها ترس داشته‌اند: «مست می‌گردم به دور لعل تو در شهر و کوی / هیچ ترس از شحنه و بیم از عسس نبود مرا» (جامی، ۱۳۷۸: ۴۷۵/۲). همچنین است سخن علیشیر نوایی که شحنه را متولی رسیدگی به جرم‌ها در کوی و برزن می‌داند: «به جرم

عشق و می از شهنام ضمان طلبد/ به پیر می کده عشق گو سپار مرا» (امیر علیشیر نوایی، ۱۳۴۲: ۱۲).

ح. غاشیه‌دار

غاشیه‌دار «نوکری بود که زین پوش اسب سواری ارباب را همراه می‌برد تا هرگاه که ارباب پیاده شود، زین پوش را روی زین بیندازد تا از گرد و باران محفوظ باشد و غاشیه‌کش داشتن نوعی تشخیص بوده است» (دهخدا، ۱۳۷۷). این شغل در ادوار گذشته و به خصوص در عهد تیموری دارای ارزش و مقام بوده که دلیلش هم بخصوص غاشیه‌دار شدن برای مقامی بلند همچون شاه یا امی ر بوده است. «کسوت خواجگی و خلعت شاهی چه کند؟/ هر که را غاشیه بندگی ات بر دوش است» (جامی، ۱/۱۳۷۸/۲۷۲). یا «غاشیه تو چون کشم چشم پر اشک کرده پا/ پای من آبله همه بارگی تو تیزرو» (همان: ۱/۷۰۲). در عصر حاضر که واژه‌ای همچون «پادو» را می‌توان برای غاشیه‌دار معادل یافت، نه تنها فخرآور نیست، اغلب بر چاپلوسی فرد مورد نظر و فرومایگی او نیز حمل می‌شود.

خ. فرّاش

امور خدماتی مربوط به بارگاه شاهان را فرّاشان انجام می‌دادند. فرّاش همان «پیش خدمت، خدمتکار، جاروب‌کش و به طور مطلق مأمور تنظیف» (دهخدا، ۱۳۷۷) بود که دوره تیموری از مشاغل رایج بوده است «مزن فرّاش گو خیمه به بستان وقت دهقان خوش/ که چتر سبزم نام نارون بر جویباران زد» (جامی، ۱۳۷۸: ۲/۲۲۶). در مقام مقایسه، جایگاه دارندگان این شغل در عهد تیموری و مثلاً ارزش غاشیه‌دار، به نوعی هم‌سطحی و برابری از نظر ارزش می‌توان مشاهده کرد.

د. قاضی

قاضی کسی است که «می ان مردم در حل و فصل اختلاف و نزاع فعالیت کند، قاضی باید مکلف، مؤمن، عادل، مرد، حلال‌زاده و ضابط باشد، فراموش کار نباشد» (انوری، ۱۳۷۳: ۱۹۴). «همه دادرسی‌ها و امور شرعی در دست قاضی است، به سخن دیگر، قوه قضائیه، مرکب از جامعه روحانیون است؛ زیرا ایرانیان بر این اعتقادند که تنها این گروه بنا بر اراده و مشیت ربّ جلیل، حق دخالت در امور قضاوت را دارند» (شاردن، ۱۳۷۲: ۴/۱۳۳۴). اشعار عهد

تیموری بیانگر وجود قاضی در جامعه آن زمان است: «این سخن بشنید زنگی سقط / گفت قاضی را که بس کردی غلط» (قاسم انوار، ۱۳۷۷: ۳۶۶) «مستم و پیش محتسب دعوی زهد کرده‌ام / قاضی شرع بیش از این کی شنود گواهی ام؟» (هلالی جغتایی، ۱۳۶۸: ۱۳۷). نیز «هوشم ربود چشمت ترسم نگیردم دست / قاضی قضات عالم سرچشمه فضایل» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۴۸۶). از اشعاری که نقل شد چنین برمی آید که قاضی در این دوره دارای جایگاه بازدارنده مردم از خلاف‌های شرعی و قانونی بوده و این افراد خود نیز ملزم به رعایت پاکدامنی و قانون‌مداری بوده‌اند.

ذ. مرزبان

مرزبان «به مراقبان و حافظان مرزها و حدود ممالک می‌گفتند» (دهخدا، ۱۳۷۷). این واژه از دوران سبک خراسانی تا امروز در آثار ادبی فارسی قابل مشاهده است. شعرای عهد تیموری نیز به شغل مرزبانی اشاره کرده‌اند، از جمله: «یکی مرزبان بود در مرز مرو / زنی داشت عارض چو گل قد چو سرو» (جامی، ۱۳۸۵: ۹۹۱).

۲.۲. مشاغل خدماتی

مشاغل خدماتی در دوره تیموری عبارتند از:

الف. آینه‌دار / مشاطه

آینه‌دار کسی است که «آینه در پیش دارد تا عروس و جز او خویشان در آن ببینند» (دهخدا، ۱۳۷۷). مشاطگی با آینه‌داری در یک معنا به کار رفته و آینه‌دار در معنای سرتراش، سلمانی، دلاک و حجّام به کار رفته است. نیز مرسوم بوده که در دربار شاهان و بزرگان، آینه‌دارانی بودند که آینه می‌نهادند. به هر حال، هر کدام از این معانی که مورد نظر باشد، آینه‌داری به عنوان یکی از شغل‌های مهم در اشعار دوره تیموری بازتاب داشته است. شاه نعمت الله ولی با کاربست تشبیه، خویشان و تمام آدمی زادگان را بسان خادمان آینه‌دار در پیش باری تعالی فرض می‌کند: «از ازل تا به ابد آینه‌دار اوئیم / با همه آینه‌داران جهان یک روییم» (شاه نعمت الله ولی، بی تا: ۴۴۵)، نیز اهلی شیرازی با آفرینش تصویری ادبی گوید: «دل آینه‌دار ترک و تاجیک بود / زشت است اگر آینه تاریک بود» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۷۱۷). جامی با مشاطه، چهره، زلف، آینه و آراستن، شبکه‌ای معنایی و

تناسب را در بیتی چنین می‌چیند: «چونکه مشاطه صفت، چهره و زلف‌آرایی / کشد از غیرتم آینه جدا شانه جدا» (جامی، ۲: ۱۳۷۸/۴۸۰). نیز شواهدی دیگر چون «مشاطه را ز طره او دست کوتاه است / جعد بنفشه را نزند باغبان گره» (امیر شاهی، ۱۳۴۸: ۸۴)، «مشاطه تو جلوه ناز ای پسر بود/ طاووس را چه حاجت مشاطه‌گر بود» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۲۱۸).

ب. باغبان

باغبان وظیفه رسیدگی به باغ و محافظت از آن را بر عهده دارد. در پهلوی، باغبان به معنای کسی است که «حفاظت باغ و پرورش گلها و درختهای میوه‌دار کند» (معین، ۱۳۸۸). در دوره تیموری، شاعران از این حرفه به کرات یاد کرده‌اند که اغلب از سختگیری و جدیت باغبان خبر می‌دهند که گاهی با ناز همراه بوده است: «سرو من در باغ و نگشاید در من باغبان / باغبان هم ناز بر من زان سهی قد می‌کند» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۲۱۷) یا «قمری ز بس که ناله و فریاد کرد دوش / تا صبحدم به خواب نشد باغبان از او» (امیر شاهی، ۱۳۴۸: ۷۷).

پ. چوپان / شبان

دهخدا به نقل از صاحب انجمن آرا و صاحب آندراج گوید: «چوپان اکثر در شب، گله را پاسبانی کند. ضد روزبان است و شبانه نیز گویند. اما این گفته بر اساسی نیست و شبان از کلمه شب مشتق نیست؛ بلکه از ریشه «فشو» اوستایی است و با کلمه چوپان نیز هم ریشه است» (دهخدا، ۱۳۷۷). نظر به این که دامداری از مشاغل انسان‌های اولیه بوده، قدمت شغل شبانی یا چوپانی را از آن زمان می‌توان در نظر گرفت. چوپانی یا شبانی آن طور که در سروده‌های شعرا مشهود است، در عهد تیموری نیز همانند سایر اعصار حرف‌های مرسوم و رایج بوده و اغلب با واژگانی چون رمه، گله و گرگ آمده است. جامی آدمی ان را بسان گله گوسفندان می‌شمارد و پروردگار را به مثابه شبان و محافظ آنان: «بود او چو چوپان شما چون رمه / به روز و به شب مهربان همه» (جامی، ۱۳۸۵: ۹۳۷)، اما شرط چوپانی را مقابله با گرگان قید می‌کند که در غیر این صورت آفتی بزرگ تلقی می‌گردد: «چون شبان سازگار گرگ بود / رمه را آفتی بزرگ بود» (همان: ۱۴).

ت. حلاج / ندآف

حلاج «کسی بود که «پنبه را از پنبه دانه جدا می کرد» (محمدپادشاه، ۱۳۵۷). این پیشه طبق سروده جامی از مشاغل رایج بوده است. «چرخ بدین گردش دایم خموش / چرخه حلاج و هزاران خروش» (جامی، ۱۳۸۵: ۴۱۳) که وسیله حلاجی یا همان چرخ چوبی را طرف تشبیه زمانه در گردش قرار داده است.

ث. دایه

دایه کلمه‌ای فارسی است و در لغت عرب آن را مُرضعه (زن شیر دهنده) گویند و در اصطلاح «زنی است که بچه‌ای را به شیر خود پیوردد» (نفیسی، ۱۳۵۵). از متون گذشته برمی آید که آدمیان (زنان) در هر عصر و زمانی از بچه‌های هم‌نوعان دیگر مراقبت کرده و گاه به او از شیر خود نیز داده‌اند که برادر یا خواهر رضاعی از همین بحث منشعب است. در اشعار عهد تیموری به شغل دایگی و لفظ دایه اشاره شده که از آن میان، شواهد در آثار جامی به وفور مشهود است: «دایه لب در فسون بجنباید / حال او از فسون بگردانید» (جامی، ۱۳۸۵: ۱۹۶). همچنین است «چو دایه بر لب انگشت زد بشارت داد / که خوش عبارت و شیرین کلام خواهد شد» (جامی، ۱۳۷۸: ۲۱۸/۲).

ج. خیاط / درزیگر

خیاط «کسی است که خیاطی می کند و جامه می دوزد» (نفیسی، ۱۳۵۵) و آن «فارسی است و عرب از فارسی گرفته است، چه درزن، در فارسی به معنی سوزن است» (دهخدا، ۱۳۷۷). البته مسلم است که دوختن جامه یا شغل خیاطی قدمتی به طول تاریخ زندگانی آدمی ان دارد، چرا که بشر در هر دوره‌های به نوعی ساتر تن نیاز داشته و دارد. جامی در عهد تیموری به نخ، بخیه، پیرهن، درزی، سوزن، دوختن، دکمه و چاک در اغلب اشعارش اشاره کرده و گوید: «تا زند بخیه درزی چالاک / آنچه بر یوسف از قفا شده چاک» (جامی، ۱۳۸۵: ۲۸۸).

چ. دهقان

ابن خلدون، این پیشه را از فروع طبیعیات معرفی می کند و می نویسد: «نتیجه این صنعت، به دست آوردن مواد خوراکی و حبوبات است. بدینسان که زمین را شخم می کنند و تخم

را در آن می‌کارند و گیاه را پس از رویدن مواظبت می‌کنند و آن را با آبیاری مرتب نگاه می‌دارند تا رشد کند و به مرحلهٔ ثمر دادن برسد. سپس خوشهٔ آن را می‌دروند و دانه را از درون پوست بیرون می‌آورند» (ابن خلدون، ۲: ۱۳۸۵/۸۰۴). پیشهٔ دهقانی که همان کشاورزی امروز است به عهد تیموری در قلم جامی مایهٔ وجود جسم و جان آمده است: «قوت جان و تن ز دهقان است/ قوت روح و بدن ز دهقان است» (جامی، ۱۳۸۵: ۲۶۱).

قاسم انوار نیز با توصیف قدرت باری تعالی، دهقان را در برابر نیروی طبیعت عاجز می‌بیند: «دی رفت بهاری، همه پر لالهٔ سیراب/ دهقان چه کند چاره؟ که امروز خزان است» (قاسم انوار، ۶۲: ۱۳۷۷). همچنین دهقان در شعر این دوره در تصویر عشق در دل آدمیان فراوان آمده است: «کشتند در زمین دلم تخم عشق دوست/ دهقان هر آنچه کشت به آخر همان رود» (اسیری لاهیجی، ۱۳۵۳: ۱۱۷).

ح. رسن تاب

رسن تاب «کسی است که ریسمان را تاب می‌دهد، وقتی می‌خواهند ریسمان را تاب دهند، یک تن، غرغرهٔ نخ را مشت می‌گیرد و دیگری سر نخ را باز می‌کند و عقب عقب می‌رود تا نخ از غرغره باز شود، سپس آن را می‌تابد» (شمی سا، ۱۳۷۷: ۱/۵۲۰). در دورهٔ تیموری، اهلی شیرازی به نحوهٔ عمل در این پیشه اشاره دارد: «از پی زرکش طنابش مهر از خط شعاع / شد رستابی که چرخش در کمال سرعت است» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۴۴۵).

خ. رنگرز

کسی که «کارش رنگ کردن پارچه و غیر آن است، و مرکب است از لفظ «رنگ» و «رز» از مصدر رزیدن به معنی رنگ کردن» (نفیسی، ۱۳۵۵). شاردن در مورد تبخّر و مهارت ایرانیان در این شغل می‌نویسد: «هنر رنگرزی در ایران بیش از اروپا تکامل یافته است. ایرانیان در رنگرزی از بسیار مواد مانند چندگونه صمغ، پوست درختان، پوست می‌وه؛ نظیر پوست روی گردو، پوست انار، عصارهٔ لیمو و... که همه به وفور در ایران وجود دارد، استفاده می‌کنند» (شاردن، ۱۳۷۲: ۲/۸۹۰). به این حرفه در اشعار جامی اشاره شده است. به این صورت که پروردگار عالم را خالق تمام هستی از جمله به تصویر کشندهٔ وجود آدمیان تلقی می‌کند: «رنگرز باغ تویی باغ ما/ کارگه صنعت صباغ ما» (جامی، ۱۳۸۵: ۳۷۲). نیز

قاسم انوار گوید: «رنگرز و رنگرزی دیر شد / رنگرز از رنگرزی سیر شد» (قاسم انوار، ۱۳۷۷: ۱۲۷).

د. روایتگر

روایتگر «ناقل سخن و خبرگزار» (دهخدا، ۱۳۷۷) است. «در زمان سابق، شاعران، اشعار خود را برای ممدوح نمی خوانده اند؛ بلکه راوی داشتند که در حضور ممدوح ایستاده، شعر را به آواز خوش فرو می خواند» (شمی سا، ۲: ۱۳۷۷/۵۱۴). اشاره به این شغل و حرفه در شعر هر سخنوری منعکس نیست، برای نمونه واژه روایتگر یا راوی در شاهنامه فردوسی بر خلاف انتظار ما مشهود نیست، اما در عهد تیموری به کثرت وجود داشته، طوری که از نگرانی جامی برمی آید، روایتگران گاهی سخن را با صداقت انتقال نمی داده اند: «گفتار جامی را نشان وصف جمالش پس چه غم / گر راوی شعرش کند محو از تخلص نام را» (جامی، ۱۳۸۵: ۵۹۱). هلالی گوید: «گفت راوی که: شاه هر نفسی / آن گدا را همی نواخت بسی» (هلالی جغتایی، ۱۳۶۸: ۲۶۸).

ذ. زره باف

از روزگاران قدیم که جنگاوران هر ملک و سرزمینی مدام در درگیری با رقبای دشمنان بودند، مسلماً البسه جنگی و همچنین زره و تولید کننده آن وجود داشته است. این شغل چنانکه در سروده های شعرای ادوار مختلف وارد شده، در عهد تیموری نیز وجود داشته است. جامی به سپرساز، تیرساز و زره باف بدین گونه در سخنی تشخیص آمی ز اشاره دارد: «دایره ساز سپر آفتاب / تیرگر باد و زره باف آب» (جامی، ۱۳۸۵: ۳۶۹).

ر. سگبان

سگبان کسی است که «از سگ های شکاری تربیت شده مراقبت می کند و یا سگ شکاری تربیت می کند و می فروشد و آن پیشه ای بوده است» (شمی سا، ۲: ۱۳۷۷/۶۵۰) که در دوره تیموری نیز رایج بود. «سگ و سنگ در و سگبان و دربان تو را هر شب / فتم در پا نهم بر سر برم فرمان شوم چاکر» (جامی، ۱۳۷۸: ۲/۲۲۰). البته جایگاه سگبان در مقام مقایسه با مشاغلی چون دربان، چاکر و ... در سطحی پایین بوده است.

ز. عطار

عطارها «سازندگان و فروشنندگان عطریات و دهنیات معطره» (دهخدا، ۱۳۷۷) بوده‌اند. شغل عطاری به جهت نیاز عموم مردم برای حفظ سلامتی تن آن‌ها دارای ارزش بود. در واقع حکم طبابت و پزشکی امروزی را داشته است. جامی عشق را همچون ماده‌ای خوش عطر در کلبه عطاران شمرده و گوید: «بوی عشق از گفته عطار عالم را گرفت/ خواجه مزکوم است از آن منکر بود عطار را» (جامی، ۱/۱۳۷۸: ۲۰۵). اهلی شیرازی عطر خوش طبله عطاران را لطف از جانب پروردگار بیان می‌کند: «گر وزد بر طبله عطار باد لطف او/ غنچه‌های خشک گردد در کف عطار گل» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۴۸۴). این است که قاسم انوار نیز شربت عطاران را شفای درد عارفان تلقی می‌کند: «گفتیم به اصحاب طریقت که شفا یافت/ هر کس که خورد شربتی از طبله عطار» (قاسم انوار، ۱۳۷۷: ۱۷۴).

ژ. قصاب

شاردن در گزارش خود می‌نویسد «ما اروپائیان برای ذبح گوسفند و گاو و دیگر جانورانی که گوشتشان را می‌خوریم کشتارگاه‌های مخصوص داریم، اما در ایران چنین جایگاهی وجود ندارد و قصابان وقتی می‌خواهند گوسفندی را بکشند، آن را نزدیک گودالی که برای همین کار نزدیک دکانشان کنده‌اند می‌کشند، سرش را رو به قبله می‌گیرند، خودشان نیز رو به همان سو می‌ایستند و با کارد مخصوصی که برای همین کار در اختیار دارند سر حیوان را می‌برند» (شاردن، ۲: ۱۳۷۲/۸۸۸). امیرشاهی در سخن خویش، قصاب را مشبه به چشم قرار داده و حتی مژه‌های یار را نیز همدست آن چشمان در کشتن عاشق به حساب می‌آورد و بدین ترتیب تصویری زیبا از مرحله ذبح گوسفندان به دست قصابان برای مخاطبان به نمایش می‌گذارد: «مژگان تو که یاری آن چشم می‌کنند/ تیغی کشیده در کف قصاب می‌دهند» (امیرشاهی، ۱۳۴۸: ۳۹). هلالی جغتایی نیز با کاربرد صنعت تناسب با واژگان متناسب به سر و صورت چون گلو، سر، پا و روی آدمی گوید: «هر گه آن قصاب خنجر بر گلوی من نهد/ می‌نهم سر بر زمین تا پا به روی من نهد» (هلالی جغتایی، ۱۳۶۸: ۶۷) و شواهد شعری دیگر از جمله: «اهلی ز اضطراب تو دانی که آگاه است/ صیدی که تشنه خنجر قصاب می‌خورد» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۱۵۱) یا «اشک‌ها کز چشم خونبارم به دامانت چکید / قطره‌های خون بود کز کشته بر قصاب ریخت» (جامی، ۱/۱۳۷۸: ۳۲۳).

س. قصب باف

قصب «نوعی پارچه نرم و ظریف بود که معمولاً از کتان می‌بافتند» (انوری، ۵۵۴۱: ۱۳۸۱). طوری که از سخن جامی برمی‌آید، قصب باف گاهی با منت و ناز این جامه را برای صوفیان و عرفا می‌بافت: «جامی از خرقة پشمی نه فقر آسودیم / حاش لکه که دگر ناز قصب باف کشیم» (جامی، ۱۳۷۸: ۱/۶۲۰).

ش. کناس

کناس، کسی است که «چاه‌ها را لایه رومی می‌کند. یا کسی که خار و خاشاک را می‌روبد. آنکه خاشاک خانه روید و آن را به فارسی در هندوستان خاکروب گویند» (محمدپادشاه، ۱۳۵۷). شغل کناسی هم بر اساس اشعار عهد تیموری چندان با فخر نبوده و در نظر مردم شغلی دون می‌باشد، چنانکه جامی گوید: «چون خر کناس ز بس ناخوشی / خوی گرفتی به نجاست کشی» (جامی، ۱۳۸۵: ۴۰۴).

۳.۲ مشاغل صنعتی و تجاری

علاوه بر مشاغل و حرف درباری و خدماتی که ذکرشان گذشت، مشاغلی در عهد تیموری بوده‌اند که در این مقاله تحت عنوان مشاغل صنعتی و تجاری آورده می‌شوند که در اشعار اغلب شعرای آن عهد انعکاس یافته است، از جمله:

الف. آهنگر

آهنگر به عنوان «پیشه‌وری که آهن در کوره تافته و کوبد و آلات آهنینه سازد» (دهخدا، ۱۳۷۷) در دوره تیموری تنها در یکی از ابیات اهلی شیرازی آن هم با کاربرد صنعت تشبیه مورد اشاره قرار گرفته است: «آید به چشم خصم تو خورشید تابدار / چون با شرر ز کوره آهنگر آینه» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۵۰۶).

ب. جراح

جراح در گذشته به کسی می‌گفتند که «زخم دارها را مداوا و پرستاری می‌کرد» (نفیسی، ۱۳۵۵). ولی در تداول امروز «پزشکانی را گویند که با وسائل علمی، بیماران را با دریدن و بریدن و بخیه زدن علاج می‌کنند» (دهخدا، ۱۳۷۷) و از سخن شعرایی چون اهلی شیرازی چنین برمی‌آید که برخی بدون داشتن مهارت کافی در این شغل پای گذاشته و

موجبات دریغا گویی مردم را فراهم می آورده اند: «دریغ از خواجه لطف الله جراح / که در می دان حکمت تاختی رخش» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴:۵۶۴).

پ. زرگر

به معنی زرساز (از: «زر» + «گر»، پسوند صنعت و شغل). «کسی که با زرکار کند. آن که آلت زرین سازد» (معین، ۱۳۷۷) و به معنی اعم «آنکه ادوات از زر و سیم و جواهر سازد» (خلف تبریزی، ۱۳۳۰). ابن خلدون این حرفه را مورد نیاز توانگران و زندگی تجملی آنان می داند و می نویسد: «صنایعی که از نظر عادات و کیفیات زندگی تجملی مورد نیاز توانگران است، تنها در شهرهای پرجمعیت و آباد که آداب و شئون زندگی تجملی را در پیش می گیرند، رواج می یابد، مانند: شیشه گری، زرگری، عطرسازی و ...» (ابن خلدون، ۷۹۹/۱۳۸۵:۲). شاردن نیز مهارت و زبردستی زرگران ایران را مورد تأکید قرار می دهد و می نویسد: «زرگران ایران در کار درست کردن رشته های باریک طلا چندان مهارت دارند که از قطعه طلایی به وزن تقریبی یک مثقال، تاری به طول نه صد گز درست می کنند» (شاردن، ۸۸۲/۱۳۷۲:۲). در اشعار جامی این حرفه مورد اشاره قرار گرفته و به قسمی از زرگران بدلکار و کج دست، گریزی زده و محصول آنان را جنسی دارای غش نامی ده است: «آن بود غش که زرگر قلاب / مس نماید به صورت زر ناب» (جامی، ۱۳۸۵: ۱۴۸). او همچنین گوید: «نیکی آموز از همه ار کم ز خود آخر چه عیب؟ / راستی در جدول زرگر ز چوبین مسطر است» (جامی، ۷۱/۱۳۷۸:۱).

ت. سکاک

سکاک همان آهنگر بوده است، چه «سک حلقه آهن را گویند» (محمد پادشاه، ۱۳۵۷). جامی در هفت پیکر ضمن اشاره به این شغل، از آن برای مضمون آفرینی استفاده می کند. ابزار کار مناسب را شرط هر استادکار ماهری برمی شمارد و آنگاه با بهره گیری از بیانی تمثیلی می گوید: همچنان که شرط استفاده از قلم آن است که توسط گزلی (نوعی از قلم تراش) که سکاک ماهر آن را ساخته باشد، تراش داده شود؛ دل انسان نیز استادکار ماهری است که خداوند، جسم را به عنوان ابزارکار مناسب به او داده است تا بتواند با مدد گرفتن از آن به یاری خلق و بندگی حق همّت گمارد «تا نه از گزلیک ز صنعت سکاک / شود از

کندی و درشتی پاک* کی قلم را توان تراشیدن/ روی دفتر به آن خراشیدن» (جامی، ۱۳۸۵: ۲۹۷).

ث. شیشه‌گر

شیشه‌گر، کسی است که «آلات و ادواتی از شیشه درست کند» (دهخدا، ۱۳۷۷). «شیشه مخلوطی است از سیلیکات‌های قلیایی: این اجسام را در کوره ذوب کنند و در قالب ریزند. شیشه دارای شکل هندسی نیست و در نتیجه می‌توان آن را به شکل دلخواه درآورد» (معین، ۱۳۸۸). وجود شغل شیشه‌گری نیز از سروده‌های عهد تیموری مشهود است: «آشفتگی از سرش به در شد/ بین شیشه شکن که شیشه‌گر شد» (جامی، ۱۳۸۵: ۸۱۵).

ج. طیب

طیب کسی است که «علاج بدن کند و دانا به دوا و دارو» (دهخدا، ۱۳۷۷). شغل طبابت که از زمان خلقت بشر وجود داشته و در ادبیات فارسی نیز فراوان نمود دارد، در سروده‌های عهد تیموری نیز منعکس است. به طوری که اهلی شیرازی عشق خویش را دردی می‌بیند که به دست هیچ طبیبی قابل علاج نیست: «هر کس که داشت درد دلی با طیب گفت/ درد دل من است که هیچش طیب نیست» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۸۵) و امیرشاهی نا امید از درمان تن خویش به دست طیب شده است: «طیب از ما عنان برتافت گویی/ که هیچ امید بهبودی نمانده است» (امیرشاهی، ۱۳۴۸: ۱۳). همچنین اسیری لاهیجی، طیب را خطاب کرده و دل زخم‌دیده را علاج ناپذیر بیان می‌کند: «صحت پذیر نیست دل خسته‌ای طیب/ در هر نفس اگر نکنی سوی من گذار» (اسیری لاهیجی، ۱۳۵۳: ۱۴۱).

چ. فصاد

در گذشته «پزشکان برای معالجه بعضی امراض، فصد کردن یا رگ زدن را تجویز می‌کردند و به کسی که این کار را انجام می‌داد، فصاد می‌گفتند. برای فصد کردن معمولاً فصاد، تشتی را در کنار می‌نهاد، رگ اکحل یا قیفار بیمار را پیدا می‌کرد و پس از مالیدن در اطراف رگ، با نشتری رگ را می‌شکافت و خون را به وسیله شاخی که در دست داشت، می‌مکید و در تشت می‌ریخت. با این عمل خون کثیف بیمار گرفته می‌شد و بیمار احساس سبکی و راحتی می‌کرد» (اشرفزاده، ۱۳۸۶: ۲۵۰). جامی برای بیان کثرت غم عشق یار در وجود

خویش گوید: «ز من فصّاد هر رگ را که کاود/ به جای خون، غمت بیرون تراود» (جامی، ۱۳۸۵: ۶۶۴). همچنین اهلی شیرازی با بیان این که «من بیمار چنان زار شدم کز تن من/ هیچ فصّاد به خون تر نکند نشتر خویش» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۲۷۳) خویشتن را بیمار زار عشق معرفی می‌کند.

ح. منجم

منجمان کسانی بودند که اختران و افلاک را بیشتر از جهت تأثیر آنها در زمین مورد مطالعه قرار می‌دادند. در کار آنها نجوم حشوی و عامیانه با نجوم مدرن و علمی همراه بوده است. از زمان‌های دور، یکی از ارکان جدایی ناپذیر حکومت‌ها، وجود منجمین و پیشگویان در دربار سلاطین بوده است، به گونه‌ای که گاهی این پیشگویی‌ها و ستاره‌شماری‌ها در انتقال قدرت و یا سرنوشت افراد مؤثر بوده، و آنها را به اوج یا قعر زمین می‌برد. این پیشه در اشعار دوره تیموریان نیز متبلور است که اغلب با هدف مضمون‌آفرینی از آن مورد استفاده قرار گرفته است.

جامی آرزو می‌کند که بزم عشرتش از بحث سعد و نحس منجم به دور باشد: «ز سعد و نحس فلک دم زند منجم شهر/ ز بزم عشرت ما دور باد آن فلکی» (جامی، ۱۳۷۸: ۷۹۴/۱). همچنین او در جای دیگری باورش به طالع‌بینی منجم را ابراز می‌کند: «امسال اگر در طالع منهد منجم وصل تو / از دیده جوی خون کنم هر جدول تقویم را» (همان: ۴۷۴/۲).

خ. مهندس

«متخصص ایجاد طرح‌ها و کارهای ساختمانی و معماری یا راهسازی یا کشاورزی و یا ساختن انواع ماشین» (دهخدا، ۱۳۷۷) را گویند. «گاهی این صنعتگران در مسائلی از هندسه تصرف می‌کنند، مانند هموار کردن دیوارها از لحاظ وزن و تعیین ارتفاع مسطح زمین برای جاری کردن آب و امثال این‌ها» (ابن خلدون، ۱۳۸۵: ۸۰۵/۲). شاعران عهد تیموری از این شغل و پیشه برای آفرینش‌های ادبی سود جسته‌اند که مهندس در این نمونه‌ها اغلب استعاره از پروردگار خالق هستی است: «مگو که بتکده از چیست خانه دل تو/ که طرح کار چنین شد مهندس ما را» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۱۴). یا «پر از نقش و نگار از فرش تا سقف/ مهندس را بر او فکر و نظر وقف» (جامی، ۱۳۸۵: ۷۲۸).

د. نقاش

آنکه «نقش می‌کند و تصویر می‌کشد» (دهخدا، ۱۳۷۷). شاردن در سفرنامه خود می‌نویسد: «ایرانیان چنان که آثار کهنشان بیانگر این واقعیت است، در دوران باستان در هنر نقاشی و طرح‌ریزی و نقشه‌پردازی و مناظر، سرآمد هنرمندان جهان بوده‌اند و سبب اصلی بیزاری‌جویی ایشان از این هنرهای ظریف از ده قرن پیش، دین آنان است. زیرا دین اسلام، مجسمه‌سازی و صورتگری از روی آدمیان را حرام شمرده است. اگر برخی دست به قلم می‌برند، همه ساده است. صورت‌هایی که می‌کشند همه نیم‌رخ و شبیه هم است؛ نه ترسیم تمام رخ می‌توانند، نه سایه زدن و ...» (شاردن، ۱۳۷۲: ۱۱۳۸/۳). در اشعار علیشیر نوایی حسن جمال معشوق بدین‌گونه در آثار نقاش منعکس است: «نقش عجب و صورت مشکل که ز حسنت/نقاش ختا هم زد و صورتگر چین هم» (امیرعلیشیر نوایی، ۱۳۴۲: ۱۳۶). همچنین است سروده شاه نعمت‌الله ولی که «نقش خیال‌گیری بر دیده گر نگاری/نقاش خطه چین گوید که آن خطائی است» (شاه نعمت‌الله ولی، بی تا: ۹۳). یا «هرچند دل آویز بود صورت نقاش/پیش تو چه جان دارد اگر صورت چین است» (اهلی شیرازی، ۱۳۴۴: ۳۹).

ذ. تاجر

در دوره تیموری یکی از مشاغل مهم بود و به کسی اطلاق می‌گردید که برای کسب سود، خرید و فروش می‌کرد. جامی کار عشاق را به پیشه تاجر مانند می‌کند که جان در راه معشوق دهند و غم آنان خرنند: «دل یافت نقد وصل چو جان داد و غم خرید/تاجر همی شه سود ز بیع و شرا کند» (جامی، ۱۳۷۸: ۱/۳۷۸).

ر. صراف

صرافی به معنی کار کسی است که «به داد و ستد انواع پول پردازد و یکی از مشاغل است» (معین، ۱۳۸۸) که مورد توجه هلالی جغتایی و جامی قرار گرفته است که یکی با کاربرد واژگان مرتبط با این پیشه، سکوت را برتر از حرف زدن می‌شمارد: «سخن هرچند صراف معانی است/خموشی خازن گنج معانی است» (هلالی جغتایی، ۱۳۶۸: ۲۷۴) و دیگری به

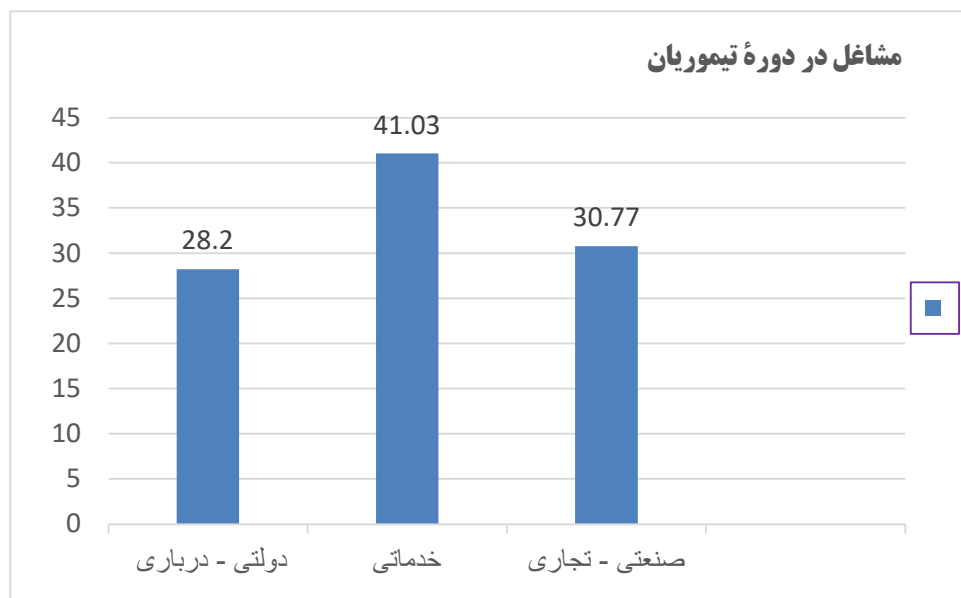
وجود تقلب در کار صرافان اشاره دارد: «نقد ما را مبرای خواهی به صراف که ما/ این همه غبن ز قلبی صراف کشیم» (جامی، ۱۳۷۸/۶۲۰).

۳- نتیجه گیری

در مطالعه اشعار عهد تیموری به مشاغل و حرفه‌هایی برمی‌خوریم که آن‌ها را در کل می‌توان به سه دسته درباری، خدماتی و صنعتی-تجاری تقسیم کرد. اشخاصی، همچون پاسبان، تمغاچی، حاجب، خازن، دربان، ساقی، شحنه، غاشیه‌دار، فرّاش، قاضی و مرزبان، شغل‌های درباری را در اختیار داشتند. از لحاظ بسامد و فراوانی مشاغل خدماتی بیشترین پیشه‌وران را به خود اختصاص داده بود و کسانی چون آینه‌دار، باغبان، چوپان، حلاج یا ندّاف، دایه، درزی، دهقان، رسن‌تاب، رنگرز، روایتگر، زره‌باف، سگبان، عطار، قصاب، قصب‌باف و کنّاس، در آن به ایفای نقش می‌پرداختند. دارندگان مشاغل صنعتی و تجاری نیز شامل آهنگر، جراح، زرگر، سکاکی، شیشه‌گر، طبیب، فصّاد، منجم، مهندس، نقاش، تاجر و صراف بودند. برخی از این مشاغل و حرف منسوخ شده و امروزه رواج ندارند و برخی نیز جای خود را به مشاغلی مشابه داده‌اند. استعمال انواع مشاغل و حرف در سروده‌های این دوره اغلب با هدف مضمون‌آفرینی به همراه کاربست صورخیال از جمله تشبیه، استعاره و تمثیل صورت گرفته است. مشاغلی چون مهندس، مساح و زرگر در میان شعرای عهد تیموری تنها در شعر جامی یافت می‌شود و به بیان ساده می‌توان گفت که در عهد تیموری شاعری که انواع مشاغل و حرف در شعرش انعکاس یافته، جامی است.

مشاغل دولتی و درباری	مشاغل خدماتی	مشاغل صنعتی و تجاری
پاسبان	آینه‌دار	آهنگر
تمغاچی	باغبان	جراح
حاجب	چوپان/ شبان	زرگر
خازن	حلاج/ علاف	سکاکی
دربان	دایه	شیشه‌گر
ساقی	خیاط/ درزی	طبیب
شحنه	دهقان	فصّاد
غاشیه‌دار	رسن‌تاب	منجم

مهندس	رنگرز	فرآش
نقاش	روایتگر	قاضی
تاجر	زرهباف	مرزبان
صراف	سگبان	
	عطار	
	قصاب	
	قصب باف	
	کناس	

منابع و مأخذ

الف. کتب

۱. ابن خلدون، ۱۳۸۵، مقدمه ابن خلدون، ترجمه محمد پروین گنابادی، تهران: علمی و فرهنگی.

۲. اقبال آشتیانی، عباس، ۱۳۶۵، *تاریخ مغول*، تهران: امیرکبیر.
۳. اسیری لاهیجی، ۱۳۵۳، *دیوان اشعار و رسائل*، به اهتمام برات زنجانی، تهران: امیرکبیر.
۴. اشرفزاده، رضا، ۱۳۸۶، *فرهنگ بازیافته‌های ادبی از متون پیشین*، مشهد: سخن گستر.
۵. امیرشاهی سبزواری، ۱۳۴۸، *دیوان امیرشاهی سبزواری*، به تصحیح و حواشی، سعید حمی دیان، تهران: ابن سینا.
۶. امیر علیشیر نوایی، ۱۳۴۲، *دیوان امیرعلیشیر نوایی*، به اهتمام رکن الدین همایونفرخ، تهران: ابن سینا.
۷. انوری، حسن، ۱۳۷۳، *اصطلاحات دیوانی دوره غزنوی و سلجوقی*، تهران: طهوری.
۸. -----، ۱۳۸۱، *فرهنگ بزرگ سخن*، تهران: سخن.
۹. اهلی شیرازی، محمدبن یوسف، ۱۳۴۴، *دیوان اشعار*، به کوشش حامد ربّانی، تهران: ابن سینا.
۱۰. جامی، عبدالرحمن، ۱۳۷۸، *دیوان جامی*، مقدمه و تصحیح اعلاخان افصح زاد، تهران: می راث مکتوب.
۱۱. -----، ۱۳۸۵، *هفت اورنگ*، تصحیح مرتضی مدرس گیلانی، تهران: اساطیر.
۱۲. حافظ ابرو، ۱۳۸۰، *زبده التواریخ*، به تصحیح سید کمال حاج سید جواد، وزارت فرهنگ و ارشاد.
۱۳. خلف تبریزی، محمدحسین، ۱۳۳۰، *برهان قاطع*، به اهتمام محمد معین، تهران: زوآر.
۱۴. دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۷، *لغت‌نامه*، تهران: دانشگاه.
۱۵. رشیدالدین فضل الله همدانی، ۱۳۷۳، *جامع التواریخ*، به کوشش محمد روشنضمی و مصطفی موسوی، تهران: میراث مکتوب.

۱۶. سمرقندی، کمال الدین عبدالرزاق، ۱۳۸۳، **مطلع السعدین و مجمع البحرين**، به اهتمام عبدالحسین نوایی، تهران: پژوهشگاه.
۱۷. شاردن، شوالیه ژان، ۱۳۷۲، **سفرنامه**، ترجمه اقبال یغمایی، تهران: توس.
۱۸. شاه نعمت الله، بی تا، **دیوان اشعار**، با مقدمه سعید نفیسی، تهران: باران.
۱۹. شمیسا، سیروس، ۱۳۷۷، **فرهنگ اشارات ادبیات فارسی**، تهران: فردوس.
۲۰. صیرفیان، محمد، ۱۳۹۷، **پیشه‌وران پیشین (آشنایی با مشاغل سده گذشته)**، اصفهان: مانا.
۲۱. قاسم انوار، ۱۳۷۷، **کلیات قاسم انوار**، با تصحیح و مقابله و مقدمه سعید نفیسی، تهران: سنایی.
۲۲. کیوانی، مهدی، ۱۳۹۲، **پیشه‌وران و زندگی صنفی آنان در عهد صفوی**، ترجمه یزدان فرخی، تهران: امی رکبیر.
۲۳. محمدپادشاه، ۱۳۵۷، **آندراج**، زیر نظر دبیرسیاقی، تهران: خیام.
۲۴. معین، محمد، ۱۳۸۸، **فرهنگ معین**، تهران: امیرکبیر.
۲۵. نظام الدین شامی، ۱۳۶۳، **ظفرنامه**، به کوشش پناهی سمنانی، تهران: بامداد.
۲۶. نفیسی، علی اکبر، ۱۳۵۵، **فرهنگ نفیسی (ناظم الاطبا)**، تهران: خیام.
۲۷. هلالی جغتایی، ۱۳۶۸، **دیوان هلالی جغتایی**، به تصحیح سعید نفیسی، تهران: ابن سینا.
- ب: مقالات**
۲۸. اروجی، فاطمه، بی تا، اصناف و پیشه‌وران در تاریخ ایران پس از اسلام، **ایراننامه**، سال ۲۶، ش ۳ و ۴، صص ۶۵-۷۹.
۲۹. حکمت نیا، امیرحسین، ۱۳۹۵، **رد پای مشاغل قدیمی و صنایع بومی در نام کوچه ها و طاق های بافت قدیم شیراز، کنفرانس شهرسازی، مدیریت و توسعه**، صص ۵-۱.

۳۰. رضازاده، نسرین، محمدزاده، مریم، صادقی نژاد، رامین، ۱۳۹۸، بررسی تطبیقی آداب و رسوم اجتماعی در شاخه ایرانی شعر دوره صفوی، جستارنامه ادبیات تطبیقی، سال سوم، شماره ششم، صص ۲۲-۱.
۳۱. رضایی، محمد، ۱۳۹۶، اصناف و پیشه وران تبریز و آیین فتوت در سده دهم هجری، نخستین همایش ملی آیین فتوت و فرهنگ پهلوانی، ایران، اسفراین، ۸۷-۶۶.
۳۲. زارعی، میثم، مسعود پاکدل، ۱۴۰۲، نگاهی به پیشه های منسوخ در بوستان، زبان و ادبیات فارسی فسا، س ۱۴، ش ۱، صص ۹۵-۷۷.
۳۳. سمائی دستجردی، معصومه، فریدون اللهیاری، اصغر فروغی ابری، ۱۳۹۵، بررسی جایگاه اجتماعی هنرمندان و صنعتگران در دوره تیموری، تاریخ اسلام و ایران، سال ۲۷، دوره جدید، شماره ۲۹، صص ۱۰۶-۸۱.
۳۴. کابیلی، علی، محمدزاده، مریم، آقایاری زاهد، رضا، جامعه شناسی اقتصادی و فرهنگی بر اساس یادکرد مشاغل و حرف در شعر عصر تیموری، ۱۴۰۳، سبک شناسی نظم و نثر فارسی، سال هفدهم، شماره ۲، صص ۱۴۱-۱۱۷.